

MÜTEVELLİ

ait olan vakfın muhasebesini inceleme görevi, Batılılaşma ve yenileşme sürecinde yürürlüğe konulan hukukî düzenlemelere göre evkaf memurlarına verilmiştir. Günümüzde mühlak vakıf mütevellilerinin diğer işlemleriyle birlikte muhasebeleri Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından kontrol ve tasdik edilmektedir (2762 sayılı Vakıflar Kanunu, md. 23; 1936 tarihli Vakıflar Nizamnamesi, md. 47-57).

Sorumlulukları ve görevlerine karşılık mütevellilerin vakıftan ücret talep etme hakları vardır. Fakihler bu hükme temas ederken Hz. Ömer ve Hz. Ali'nin, mütevellinin vakfı kendisi için bir gelir kaynağı kabul etmemesi şartıyla mâruf ölçüde gelirden faydalanmasına imkân veren söz ve uygulamalarını örnek gösterirler (Hassâf, s. 345). Müteveliye ödenecek ücret zama, vakfın imkânlarına ve mütevellinin sosyal konumuna göre değişir. Tevliyet hakkının miktarını ya vâkıfın kendisi ya da tevcih kararını veren hâkim belirler. Böyle bir belirleme yapılmamışsa müteveli hâkime başvurarak kendisine ücret takdir edilmesini talep eder veya işleri karşılıksız yürütür. Bunun dışında örf'e göre hareket edilir. Ücret miktarının takdirinde vakıf daha yetkili olmakla birlikte hâkim tarafından yapılacak tesbitte vakfın maslahatını gözetmek mecburiyeti vardır. Bu konuda esas olan müteveliye takdir edilecek ücretin raiyice uygun olmasıdır. Hâkim bu ücreti emsaline kıyaslayarak ve gerektiğinde bilirkişiye başvurarak belirler. Ağır sorumluluklarına ve yoğun iş yükü getirmesine rağmen Osmanlı döneminde mütevellilik önemli bir sosyal statü kabul edilmiştir. Zira bir taraftan sadaka-i cârîye şeklinde nitelenen bir hizmet alanında yönetici olarak çalışmanın verdiği mânevî hazdan yararlanırların diğer taraftan belli bir gelir elde edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi, İstanbul Kadılığı, nr. 35/7; Hassâf, *Ahkâmü'l-evkâf*, Kahire 1904, s. 345; İbn Âbidîn, *Reddül-muhâtâr* (Kahire), IV, 374, 380-423; *Düstur*, Birinci tertip, İstanbul 1289, I, 289-297; a.e. (1290), II, 177-179; a.e. (1293), III, 504-509; a.e., İkinci tertip, İstanbul 1332, V, 114; a.e., Üçüncü tertip, İstanbul 1936, XVI, 586 vd.; a.e. (1936), XVIII, 1433; Ömer Hilmi Efendi, *İthâfî'l-ahlâf fi ahkâmî'l-evkâf*, İstanbul 1307, III, 8, 9, 11, 165, 287-322, 326-333; a.mlf. – İsmet Sungurbey, *Eski Vakıfların Temel Kitabı*, İstanbul 1978, s. 375-441; Muhammed Kadri Paşa, *Kânûnül-'âdl ve'l-inşâf*, Bulak 1311, s. 144, 146, 159, 163, 233-246; İbnülemin Mahmud Kemal – Hüseyin Hüsameddin [Yasar], *Evkâfı Hümâyun Nezâretî'nin Tarihçe-i Teşkilâtı ve Nüzzârın Terâcim-i Ahvâlî*, İstanbul 1335, s. 16, 19-20, 35-36; Ali Haydar, *Tertibü's-sunûfî ahkâmî'l-vukûf*, İstanbul 1340, md. 103,

106, 108, 131-132, 309, 1083, 1098, 1109, 1139-1149, 1150, 1158-1160, 1162, 1237-1243, 2192, 4193; Ebülulâ Mardin, *Ahkâm-i Evkâf*, İstanbul 1339-40, s. 168-170, 171, 175, 176-177, 178, 180, 182-183; Ebü Zehre, *el-Milkiyye ve naẓariyyetü'l-'aḳd fi'ş-şer'ati'l-İslâmiyye*, Kahire 1939, II, 213-214; Ali Himmət Berkî, *Vakıflar*, Ankara 1940, I, 37-38, 193-198, 200-201, 202-204, 211-212, 224-226; a.mlf., *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstihale ve Tabirler*, Ankara 1966, s. 43; Sarkis Karakoç, *Külliyyât-ı Kavânin*, TTK Ktp., dosya nr. 3, belge nr. 4426; Bilmen, *Kamus*², V, 69-90; Nazif Öztürk, *Menşe'i ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, Ankara 1983, s. 51-52; a.mlf., *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara 1995, s. 169-171; a.mlf., *Azınlık Vakıfları*, Ankara 2003, s. 49; *Elmallı M. Hamdî Yazır Gözüyle Vakıflar: Ahkâmü'l-evkâf* (s. nşr. Nazif Öztürk), Ankara 1995, s. 24, 61, 170, 171, 209-214; Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, İstanbul 1996, s. 299, 305, 309, 332-335, 382-383; *Ceride-i İlmîyye*, I/2, İstanbul 1332, s. 62; Pakalın, II, 640; "Müteveli", *Mv.F.*, XXXVI, 99-104.

NAZIF ÖZTÜRK

MÜTEVELLİ,

Abdurrahman b. Me'mûn

(عبد الرحمن بن مأمون المتولي)

Ebû Sa'd Cemâlüddin Abdurrahmân b. Me'mûn b. Ali el-Müteveli en-Nisâbüri (ö. 478/1086)

Şâfiî fakih ve Eş'arî kelâmcısı.

426 (1035) veya 427 (1036) yılında Nişâbur'da doğdu. Şâfiî âlimleri arasındaki şöhretine rağmen kaynaklarda hayatı hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. Şâfiî müctehidlerinden Ebû'l-Kâsım el-Fürânî, Kâdî Ebû Ali el-Merverrûzî ve Ebû Sehl Ahmed b. Ali'den fıkıh okudu. Kaynaklarda Abdülkerim el-Kuşeyrî, İsmâil b. Aburrahman es-Sâbûnî ve Ebû'l-Hüseyn Nasr b. Abdülâzîz el-Fârisî gibi âlimlerden hadis rivayet ettiği belirtildiğine göre bunlardan da ders okumuş olması muhtemeldir. Ortak hocaları dolayısıyla İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî ile ders arkadaşlığı yapmış olmalıdır. Ebû İshak eş-Şirâzî'nin vefatından (476/1083) sonra Bağdat Nizâmiye Medresesi'ne tayin edildiyse de ardından yerine Ebû Nasr İbnü's-Sabbâğ getirildi. İbnü's-Sabbâğ'ın gözlerini kaybetmesi sebebiyle daha sonra bu göreve iade edildiği ve vefatına kadar burada müderrisliğini sürdürdüğü nakledilir. Nizâmiye'de usûlü'd-dîn ve fûrû-ı fıkıh okuttu. Şâfiî mezhebinde görüş sahibi olan muhakkik fakihlerden biri kabul edilir. Kalabalık bir öğrenci grubuna ders verdiği belirtilen ve "Şerefü'l-eimme, Sâhibü't-tetimme" gibi unvanlarla anılan Müteveli 8 Şevval 478'de (27 Ocak

1086) Bağdat'ta vefat etti ve Bâbübrez Mezarlığı'na gömüldü.

Eserleri. 1. Kitâbü'l-Muğnî. Müteveli hakkındaki biyografik kaynaklarda ismi belirtilmeden sadece usûlü'd-dîn üzerine bir kitap diye sözü edilen eser, müellifle aynı yılda vefat eden İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin *el-İrşâd*'i ile benzerlikler göstermektedir. Kitap kısa bir mukaddimeden sonra dört bölüm halinde düzenlenmiş, bilgi ve nazarla ilgili ilk iki bölümün ardından ulûhiyyet, nübüvvet ve sem'iyyât konuları işlenmiştir. Kitapta ayrıca sevap ve ikâb kavramları ile iman-amel ilişkisi, büyük günah, şefaât ve imâmet meseleleri ele alınmış, sonunda emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker konusuna yer verilmiştir. Eseri ilk defa Marie Bernand, İskenderiye Belediye Kütüphanesi'ndeki yazma nüshasına (nr. 2014) dayanarak Fransızca bir girişle birlikte yayımlamış (Kahire 1986), ancak Daniel Gimaret, bu neşirle ilgili olarak kaleme aldığı makalesinde (bk. bibl.) okuma hatalarının çokluğuna işaret ederek dört sayfalık bir düzeltme listesi düzenlemiştir. Eser, İmâdüddin Ahmed Haydar tarafından diğer bir nüshası ile (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2340) karşılaştırılıp *el-Ğunye fi usûlü'd-dîn* adıyla yeniden neşredilmiştir (Beirut 1406/1986). **2. Tetimmetü'l-İbâne.** Müellifin hocalarından Ebû'l-Kâsım el-Fürânî'nin fıkha dair *el-İbâne* adlı eseri üzerine "hudûd" bahsine kadar yazılmış, ancak Müteveli'nin ölümüyle yarım kalmış zeyil türünde hacimli bir eserdir (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 2041; bk. Brockelmann, *GAL*, I, 484; *Suppl.*, I, 669). **3. Kitâb fi'l-hîlâf** (Sübkî, V, 107; İsnevî, I, 306). **4. Muhtaşar fi'l-ferâ'iz** (Sübkî, V, 107; *Keşfü'z-zunûn*, I, 1251).

BİBLİYOGRAFYA :

Müteveli, *el-Muğnî* (nşr. Marie Bernand), Kahire 1986, neşredenin girişi, s. V-XXV; a.mlf., *el-Ğunye fi usûlü'd-dîn* (nşr. İmâdüddin Ahmed Haydar), Beirut 1406/1987, neşredenin girişi, s. 5-46; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* (Atâ), XVI, 244; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 133-134; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*², XVIII, 264-265, 585-586; XIX, 187; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, VI, 174-175; Sübkî, *Tabakât* (Tanâhî), V, 106-108; İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, I, 305-306; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XI, 128; *Keşfü'z-zunûn*, I, 1251; Brockelmann, *GAL*, I, 484; *Suppl.*, I, 669; Marie Bernand, "Un ouvrage de kalam ash'arite attribué à un contemporain d'al-Juwaynî", *Islamic Theology and Philosophy: Studies in Honor of George F. Hourani* (ed. Michael E. Marmura), Albany 1984, s. 54-77, 294; Daniel Gimaret, "Le Muğnî d'al-Mutawallî", *Bulletin critique des annales islamologiques*, sy. 5, Le Caire 1988, s. 54-59; a.mlf., "al-Mutawallî", *Et*² (İng.), VII, 781; Ahmet Özel, "Merverrûzî, Ebû Ali", *DİA*, XXIX, 232.

METİN YURDAGÜZ